

industriële archeologie in het onderwijs

bernt feis

Bernt Feis is leraar geschiedenis in Utrecht. Naar aanleiding van het artikel dat hij schreef in Kleio over industriële archeologie en zijn activiteiten in het onderwijs, vroeg Groniek hem iets te schrijven over industriële archeologie in het onderwijs.

Wat kunnen wij met de industriële archeologie doen in het onderwijs? Bij leerlingen bestaat, vooral in de brugklasjaren, grote belangstelling voor archeologie in het algemeen. Een belangstelling die vaak wordt aangewakkerd door TV-series of krantenberichten over spectaculaire vondsten. Verder blijken leerlingen vaak actief geïnteresseerd te zijn in de geschiedenis van hun eigen stad, dorp of streek. De algemene trend van de laatste jaren - een groeiende aandacht voor lokale en regionale geschiedenis, als onderdeel van toenemende belangstelling voor landschapsbeheer en monumentenzorg - geldt ook voor veel jongeren. Op welke manier kan de industriële archeologie op deze interesse aansluiten?

Vooraf de laatste jaren zijn er tal van projecten in omloop gebracht die historische stof verbinden met, of presenteren vanuit een voor de leerling herkenbare situatie; de eigen omgeving van stad of regio. Veel initiatieven op dit gebied gaan uit van gemeentes of musea. Zo heeft Amsterdam diverse onderwijs gerichte activiteiten op het gebied van de stads-geschiedenis ontwikkeld in het kader van 'Amsterdam 700'. In Rotterdam is vorig jaar door de gemeentelijke archiefdienst de studie verzorgd 'Rotterdam als historisch landschap': het stedelijk landschap als onderwerp van studie. Met name in Brabant - waar de lokale en regionale geschiedbeoefening een grote vlucht heeft genomen - zijn tal van didactische leermiddelen, onder meer een cursus prehistorie en geschiedenis van de omgeving van Eindhoven. Een 'Korte geschiedenis van Eindhoven' is in een oplage van 15.000 exemplaren verspreid onder de basisscholen. Regelmatig worden er hier ook voor scholen, met name Pedagogische Academies, excursies georganiseerd in de omgeving van Eindhoven, voorafgegaan door één of meer dagen voorbereidende instructie in de klas. (1)

museumbelid

Behalve gemeentelijke voorlichtingsdiensten en plaatselijke of regionale archiefdiensten verrichten ook de musea tal van onderwijsgerichte activiteiten. Een uitvoerige overzicht hiervan is vorig jaar verschenen onder de titel 'Museum en geschiedenis-onderwijs'. (2) Tal van musea hebben het traditionele 'museum-uitje', waarbij schoolkinderen en masse door de hoofdingang worden gestouwd, vervangen door een programma van gerichte opdrachten, puzzeltochten en vragenlijsten. Zo worden bijvoorbeeld in het Historisch Museum 'De Dubbele Palmboom' in Rotterdam-Delfshaven museumlessen gegeven over oude ambachten en over historische gevelstenen en uithangborden. In de CRM-nota 'Naar een nieuw museumbelid' wordt ook toenemend belang aan dit soort educatief werk toegekend. Dat gaat evenwel niet zonder problemen: 'Het contact met de scholen is weliswaar bij veel musea een gewone zaak geworden, maar van intensieve samenwerking

tussen museummedewerkers en docenten is bij bepaalde schoolprojecten zelden sprake. Initiatieven van musea stranden herhaaldelijk op gebrek aan medewerking van de scholen. Lang niet altijd wordt door onderwijzers en leraren het belang van museumbezoek ingezien. Vaak wordt museumbezoek teveel gezien als op zichzelf staand en is er te weinig sprake van een inbouwen in het lesprogramma'. (3)

utrecht van het gewone volk

Volgens Jappe Alberts kan men bij de beoefening van regionale en lokale geschiedenis actief en passief te werk gaan. Actief is degene die zelf historisch onderzoek instelt en resultaten vastlegt. Passief is degene die zich beperkt tot kennisname hiervan, bijvoorbeeld via bezoeken aan musea, kerken, monumenten, molens, etcetera. (4) In het onderwijs doen zich beide mogelijkheden voor.

Een zuiver op overdracht gericht onderwijsproject 'Utrecht van het Gewone Volk', in 1976 opgezet aan de hand van een naar scholen verplaatsbare tentoonstelling van de sectie stadsvernieuwing van de Kargadoor. (5) Deze tentoonstelling ging over wonen, werken en verkeer in Utrecht vanaf de Middeleeuwen tot nu. De centrale vraagstelling was: hoe ontwikkelden zich de productie-, consumptie- en circulatiefuncties in die periode? Daarbij werd als materiaal onder andere oude schilderijen, stadsplattegronden, boeken en modern fotomateriaal gebruikt. De leerlingen werden ingeschakeld door bezoeken aan Utrechtse bedrijven, een serie opdrachten in plaatselijke musea, een vergelijkend onderzoek aan de hand van een serie stadsplattegronden, en een rondleiding door de binnenstad. Daarbij konden ze zich een beeld vormen van de geschiedenis van de 'materiële cultuur' van de stad, bijvoorbeeld aan de hand van de voortdurende functieverandering van grachten en kanalen. Vandaar is het nog maar een klein stapje naar industriële archeologie.

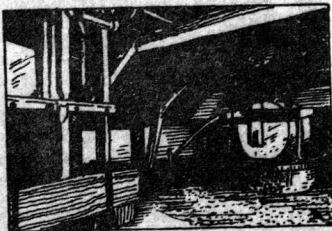
bedrijfsgebouwen

- Een project, dat nog duidelijker de verbinding legt tussen oude bedrijfsgebouwen en verouderde vormen van bedrijf en techniek, betreft 'De agrarische ontwikkeling van de Lopikerwaard en het Kromme Rijngebied vanaf de vroege Middeleeuwen'. (6) Dit project, opgezet en geschreven voor MAVO-3 door studenten geschiedenis en geografie van de Utrechtse lerarenopleiding SOL, biedt mogelijkheden voor 'actief onderzoek' door leerlingen op interdisciplinaire basis. De cognitieve doelen van het project worden als volgt omschreven: 'de leerlingen moeten in staat zijn om: 1. begrippen en functies, zoals stroomruggen, dijken, ontginningen, nederzettingenpatronen, kavelvormen in

SPEURTOCHT

We gaan nu beginnen met de speurtocht bij de

1 ROS-OLIEMOLEN
uit
ZIEUWENT /GLD

De olieslager was vroeger een belangrijk man in het dorp. Hij maakte olie uit oliehoudende zaden in zijn 'fabriekje', de oliemolen. Die olie was erg belangrijk. De kracht van een paard werd in deze rosmolen (ros = paard) gebruikt om alle 'machines' te laten werken. Het rondlopende paard zorgde ervoor, dat de molenstenen en de pers in beweging gebracht werden.

Vraag 1 : Noem eens de namen van een aantal oliehoudende zaden en de daaruit gewonnen olie.

Na het uitpersen van de olie bleef er nog een belangrijk product over.

Vraag 2 : Wat was dat product?

Vraag 3 : Waarvoor werd de olie gebruikt?

hun historisch en geografisch kader te plaatsen, 2. verband te zien tussen de menselijke activiteiten en het historisch milieu, vooral de historisch-geografische ontwikkelingen, 3. verworven historische, geografische kennis en vaardigheden (als het interpreteren en vergelijken van kaarten) in vergelijkbare situaties in het landschap of op de afbeeldingen daarvan te kunnen herkennen respectievelijk gebruiken, 4. verband aan te kunnen geven tussen het voorkomen van verschillende boerderijtypen en de agrarische activiteiten, 5. de gerechtelijke organisatie en die van het Hooftmeerraadschap in het kort te kunnen schetsen'. (7) Hiertoe worden de leerlingen - over een periode van verscheidene weken - aan het werk gezet met het tekenen van plattegronden en dwarsdoorsneden, het verrichten van infiltratiemetingen en boringen (naar de bodemstructuur) en het vergelijken van boerderijtypen. Aan de hand van zo een onderzoekje naar de ontwikkeling van boerderijtypen door de eeuwen heen wordt de ontwikkeling van agrarische productietechnieken nagegaan. De leerlingen moeten dan een opdracht kunnen maken als: 'Verklaar waarom de potstallen verdwenen, toen de kunstmest op de markt kwam; hoe veranderde, volgens de tekst het losse hoes in het tegenwoordige hallenhuis?; hoe is aan het Thuis te zien dat een boer redelijk welvarend was?'. Een andere opdracht is een onderzoek naar kavelpatronen. De leerlingen moeten de onregelmatige blokverdeling in een bepaald gebied kunnen herkennen en verklaren. (8) Een project als hier in het kort geschetst, vergt veel organisatie, interdisciplinaire samenwerking tussen aardrijkskunde en geschiedenis en een schoolsysteem dat voldoende ruimte biedt voor het verrichten van veldwerk buiten de school. Anderzijds moet men dit ook weer niet overdrijven: een groot deel van het voorbereidende werk kan in de school-situatie worden gedaan, bijvoorbeeld het vergelijken van oude foto's, prentbriefkaarten, plattegronden en ander materiaal. Met behulp van de overheadprojector kunnen voor kinderen te gedetailleerde kaarten worden versimpeld en zo de aandacht worden gevestigd

opbijzonderheden die van belang zijn. Ook kan in de les zelfwerkzaamheid plaatsvinden in de vorm van het maken van vragenlijsten, samenstellen van routes, etcetera.

amateur onderzoek

Er is nog een ander - niet onderwijskundig - motief om industriële archeologie in het onderwijs te introduceren, namelijk de inschakeling van amateuronderzoekers. De achterstand op het gebied van de inventarisatie van monumenten van bedrijf en techniek - waartoe alleen al duizenden boerderijen behoren - enorm. Er zijn nog tal van plaatsen en regio's in ons land waar de monumentenlijst zich beperkt tot enkele kerken, herenhuizen, monumentale woningen en het raadhuis. Daarom is inschakeling van vrijwilligers hard nodig. Heeft de industriële archeologie zich in Groot Brittannië niet ontwikkeld als een beweging van plaatselijke amateuronderzoekers? Daarom wil de Engelse historicus Buchanan dan ook het niet-specialistische karakter van de industriële archeologie zo mogelijk handhaven. 'Het is een studie waar iedereen een stuk talent aan kan geven, de ambachtsman, de architect, de ingenieur, de handwerker, de huisvrouw, de onderwijzer, de historicus: zij vinden er een vruchtbaar onderzoeksterrein. (9) Waarom zouden in dit bonte gezelschap - mits goed begeleid en gericht - ook niet leerlingen kunnen worden ingeschakeld? Een concrete activiteit om leerlingen in te schakelen is het verzamelen van oude ansichtkaarten, het vergelijken van kaarten en het maken van foto's. Linters geeft als voorbeeld een leraar uit het Belgische Hamme die er in slaagde om met zijn leerlingen een project uit te werken rond de industriële archeologie in zijn gemeente. Het resultaat overtrof de verwachtingen. Sinds 1974 werden in de inventarisatie opgenomen enkele complexen arbeidershuisvesting, twee lintweverijen, vijf touwbanen, vier brouwerijen en de resten van een stijfselfabriek. Ook werden drie stoomketels ontdekt. Door de leraar en leerlingen werden een groot aantal voorwerpen en documenten in verband met de oude touwslagerijen en lintweverijen verzameld op de zolder van de school. Een tweetal later gesloopte bedrijven werden volledig geïnventariseerd en gefotografeerd voor en tijdens de afbraak. (10)

history workshop

Ook in Nederland moet het mogelijk zijn om scholieren bij dit werk in te schakelen. Uit mijn eigen omgeving ken ik het voorbeeld van een basisschool in de Lopikerwaard, die de leerlingen erop uit stuurde om lijsten te maken van de oude huizen en bedrijven in het dorp. Daarbij moesten de bewoners worden gevraagd naar de beroepen, ook van vorige generaties. Van dergelijke projecten zijn nog meer voorbeelden te geven. Bijvoorbeeld buurtgeschiedschrijving in Amsterdam, geïnspireerd door de History Workshop-beweging. (11) Het systematisch onnemen van mondelinge getuigenissen - bijvoorbeeld van oude ambachtslieden - is voorlopig nog een onontgonnen gebied in Nederland.

Het effect van dergelijke onderzoekjes in het onderwijs is tweeledig. Aan de ene kant bieden ze een mogelijkheid om historische stof - bijvoorbeeld de Middeleeuwse ambachten, de industriële revolutie, de crisisjaren - te behandelen in een concrete en herkenbare vorm. Namelijk de aantoonbare resten van vroeger in de plaatselijke omgeving. Daarbij dient het stedelijke landschap waar de leerlingen dagelijks doorheen fietsen - niet in de zin van 'natuurschoon', maar van stedelijk en landelijk gebied - als ingang voor het onderwijs. Omgekeerd kan de belangstelling van jongeren voor de monumenten in de eigen omgeving

gestimuleerd worden en kan zo een stuk eerbied voor het historisch milieu ontstaan.

NOTEN

1. Zie het verslag van de conferentie 'Locale en regionale geschiedenis en het onderwijs', georganiseerd door de Peak-commissie op 25-9-'78, in Kleio 1979 nr.1, 30-43.
2. Publicatie van de Comm. Modernisering Leerplan Geschiedenis en Staatsinrichting in afbouw, 's Gravenhage, 1978.
3. CRM-nota 'Naar een nieuw museumbeleid' 'S Gravenhage, 1978, 23.
4. Jappe Alberts, W. Docentenboek bij de lange weg Leiden, 1967, 3.
5. Utrecht van het gewone volk. Eententoonstelling over wonen werken en verkeer in Utrecht vanaf de Middeleeuwen tot nu. Utrecht, 1976.
6. Uitgave van een projectgroep van de SOL, Utrecht, 1978.
7. Ibidem, 4.
8. Ibidem, 55 en 108.
9. Buchanan, R.A. Industrial Archaeology in Britain. Harmondsworth, 1972, 519.
10. Linters, A. 'Industriële archeologie' in: Bouwkundig Erfgoed van Vlaanderen 32 (1977), 40.
11. Zie hierover de opmerkingen van F.Govers in het verslag van de conferentie van de Pedakcommissie in Kleio 1 (1979), 32.

Vervolg van pag. 33.

A.J.Fr.Maenen, Petrus Regout, 1801-1878, Nijmegen 1959

M.Ubach, Een eeuw modern kapitalisme, 1933, facs. uitgave; Nijmegen 1978

Werkgroep Geschiedenis Arbeidersbeweging Limburg
De onderkant van hetaardewerk (brochure) z.p., z.j.

